

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-8>

УДК [314.7:379.85]:330.59:316.42

JEL O15, J08, H70

М. М. Біль

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу регіональної
економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: bmm1983@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

Н. М. Попадинець

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: popadynets.n@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7556-6135>

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК І МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ: СОЦІОЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНЦЕПТ

Обґрунтовано актуальність дослідження людського розвитку в контексті мобільних процесів. Визначено відмінність поняття людського розвитку від понять рівня та якості життя, добробуту населення, розвитку людських ресурсів і сталого розвитку. Перевагою дослідження мобільності у вимірі концепції людського розвитку є її всеохоплюючий характер, оскільки категорія людського розвитку дозволяє враховувати різні напрями, рівні формування та реалізації мобільності. Проаналізовано проблемні аспекти людського розвитку в Україні. Негативні економічні детермінації людського розвитку в Україні активізують мобільні процеси, що підтверджує міграційна ситуація. Економіка країни стає міграційно залежною, що формує численні ризики. Для їх нівелювання необхідним є визначення концептуальних засад політики людського розвитку в умовах високомобільного суспільства.

Ключові слова: людський розвиток, рівень і якість життя, добробут, мобільність населення, політика людського розвитку, високомобільне суспільство.

Bil M., Popadynets N. HUMAN DEVELOPMENT AND POPULATION MOBILITY THROUGH THE PRISM OF NATIONAL FEATURES: SOCIO-ECONOMIC DIMENSION AND MANAGEMENT CONCEPT

The relevance of the human development study in the context of mobile processes is substantiated. The difference between human development and the level and quality of life, well-being, human resources development, and sustainable development is determined. Problematic aspects of human development in Ukraine are analyzed. Negative economic determinations of human development in Ukraine intensify mobile processes, which is confirmed by the migration situation. The country's economy is becoming dependent on migration, which creates numerous risks of socio-economic and political nature. It is necessary to develop the conceptual foundations of human development policy in a highly mobile society for their leveling. Such a policy is proposed to be considered as a set of measures aimed at forming a favorable internal environment of human life with respect for the rights and freedoms of choice and movement, preserving the possibility of return and protection of citizens regardless of location. An appropriate concept for the formation of human development policy in a highly mobile society in Ukraine should be developed. The concept should combine three blocks of goals: general provisions of security, principles of regulation of movements, which apply to all categories of mobile persons, the purpose of which is to preserve social unity in conditions of a highly mobile society by increasing its spiritual and informational mobility; internal mobility with the aim of ensuring the redistribution of human potential according to the peculiarities of regional development, the high-quality infrastructure of internal movements for the formation of flexible relational human space, as well as direct and indirect impact on mobility through improving the human development environment (output vector). The latest paradigm of human development of a highly mobile society should be formed on the basis of the concept implementation in the ideological plan at the national level.

Keywords: human development, level and quality of life, welfare, population mobility, human development policy, highly mobile society.

Постановка проблеми. Теорія людського розвитку в сучасній науці та на практиці набуває все більшого значення з погляду реалізації людиною численних прав і свобод. Серед них – право вибору та свобода пересування, які детермінують зростання мобільних процесів серед населення. Сучасна людина

практично не обмежена в своїх правах переміщень. Навіть ситуація з COVID-19 продемонструвала, що багато людей не готові до обмежень і через масовий спротив виявляють у цьому свою особисту позицію. З огляду на зазначене, актуальним дослідницьким об'єктом є положення теорії людського розвитку в

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

контексті формування і реалізації мобільності населення, що охоплює собою як потенційну, так і реальну міграцію.

Аналіз останніх досліджень. Ця публікація поглиблює теоретико-прикладні дослідження щодо змісту людського розвитку та політики його забезпечення, враховуючи виклики високомобільного суспільства. У статті враховано напрацювання українських учених щодо змісту основних соціоекономічних вимірників досліджень в економіці – Е. Лібанова, О. Гладун, Л. Лісогор [11], М. Наумова [17], якості життя – Р. Теслюк [20], розвитку людських ресурсів – Л. Бажан [1], економічного розвитку – А. Гальчинський [3], людського потенціалу – Г. Гузенко [6], добробуту – С. Дражниця [8], рівня життя – В. Мандибуря [16]. Що стосується змісту людського розвитку, то засновниками цієї концепції є Махбуб-уль-Хак (очоловав робочу групу з розроблення Індексу розвитку людського потенціалу, презентовану на рівні ООН у 1990 р.), А. Льюїс, А. Сен, К. Гриффін, Дж. Найт та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у дослідження людського розвитку здійснили Е. Лібанова [13-14], О. Макарова, Л. Черенко [14], Л. Безтелесна [2], І. Герасименко [4], К. Губін [5], І. Кочума [9], Г. Крушніцька [10], М. Макоцьоба [15],

С. Решміділова [18], Л. Семів [19], Н. Томчук [21], В. Шишкін [23] та ін.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних та управлінських аспектів забезпечення людського розвитку, враховуючи виклики високомобільного суспільства. Для цього визначено зміст людського розвитку з погляду дотримання права вибору та свободи пересування сучасної людини, з'ясовано проблемні аспекти людського розвитку в Україні, а також запропоновано цілі концепції державної політики людського розвитку високомобільного суспільства.

Основні результати дослідження. Мобільність населення є комплексною категорією, що відображає не лише міграційні процеси, але й потенціал міграції. Оцінювання причин формування і наслідків реалізації мобільності можна здійснювати в різних соціоекономічних вимірах (табл. 1). Однак саме людський розвиток дозволяє виявляти характер впливу мобільності населення на демографічні, освітні та соціально-економічні особливості країни з дотриманням права вибору та свободи переміщень сучасної людини.

Таблиця 1

Основні соціоекономічні виміри дослідження мобільності населення

№ з/п	Вимірник	Особливості формування мобільності	Пріоритет політики людського розвитку
1	Якість життя – якісна оцінка з комбінуванням до самооцінки рівня забезпечення населення матеріальними і духовними благами	Обмеженість доступу до існуючих благ і створення нових	Формування у суспільстві «розумної» ієрархії цінностей і потреб, можливостей неперервного соціально-економічного розвитку
2	Рівень життя – кількісне забезпечення населення матеріальними благами	Обмеженість доступу до матеріальних благ (фінансового, фізичного) та пошук можливостей їх отримання	Створення базових умов доступу до матеріальних благ через розвиток (само)зайнятості, соціальний захист
3	Добробут – належний рівень забезпечення населення матеріальними (насамперед) і духовними благами	Обмеженість доступу до матеріальних і духовних благ та пошук можливостей їх отримання	Створення базових умов доступу до благ через нарощування виробництва, розвиток соціальної інфраструктури, створення нових робочих місць
4	Розвиток людських ресурсів – орієнтація на використання людського капіталу як одного з факторів виробництва	Обмеженість доступу до належних умов праці з можливістю подальших інвестувань у людський капітал	Створення сприятливих умов для залучення кваліфікованих людських ресурсів, розвиток системи робочих місць
5	Людський розвиток – орієнтація на людський потенціал і створення сприятливих можливостей його використання в умовах свободи вибору	Обмеженість можливостей розвитку на основі реалізації свободи вибору (місця перебування, праці, навчання і т. д.)	Формування умов реалізації мобільності з контролем ризиків (бажана циркулююча міграція)
6	Сталий розвиток – орієнтація на задоволення потреб суспільства зі збереженням таких можливостей для наступних поколінь	Обмеженість можливостей розвитку та максимального задоволення потреб	Формування екологічної культури, культури споживання в суспільстві

Джерело: побудовано авторами.

Популярним виміром розвитку суспільства є рівень життя. Що стосується розуміння його сутності, то думки вітчизняних дослідників розходяться. Більшість з них, зокрема В. Мандибуря, Д. Богиня, І. Проніна, ототожнюють поняття рівня життя з якістю життя, інші (С. Гасанов, Н. Рабкіна, Н. Римашевська, Л. Ноздріна) зводять категорію «рівень життя» виключно до її матеріальної складової і вважають, що це поняття пов'язане лише зі сферою споживання матеріальних благ і послуг, а сам рівень

життя – це лише кількісний показник, який не має якісного змісту [20, с. 267]. Вважаємо, що рівень життя слід розглядати в контексті оцінювання кількісного забезпечення населення матеріальними благами.

Поняття добробуту теж розглядають по-різному: ототожнення з якістю життя; вищість над якістю життя; як синтезуюче поняття, що узагальнює поняття «якість життя», «рівень життя», «спосіб життя» та «умови життя» [16, с. 21; 20, с. 267]. Вважаємо, що

добробут відображає належний рівень забезпечення населення затребуваними благами, які можуть бути матеріальними (передусім) або духовними (як наслідок задоволення потреб першого порядку). Це поняття апріорі підтверджує наявність певного рівня добробуту суспільства, оскільки в нього закладено слово «добро». Добробут більшою мірою є матеріальною категорією, вужчою за поняття якості життя. Щобільше, добробут є одним з показників якості життєдіяльності населення [8, с. 304].

Комплексною оціночною категорією, яка об'єднує внутрішню та зовнішню оцінку щодо якості особистого, сімейного, трудового й громадського життя, є якість життя [11, с. 25]. Це поняття активно використовується Всесвітньою організацією охорони здоров'я для формування глобальних рейтингових оцінок. На рівні окремих держав пропагуються адаптовані методики оцінювання якості життя населення, зокрема в розрізі окремих поселень (як правило, великих мегаполісів). Оцінювання і вимірювання якості життя – це необхідний компонент соціально-економічного моніторингу, оцінювання стану й характеру розвитку соціальних процесів у будь-якій країні [17, с. 253]. Дослідження мобільності з погляду якості життя населення є дещо вужчим предметом. Поняття людського розвитку, на відміну від якості життя, робить акцент на свободу вибору, можливість розвитку людського потенціалу, коли якість життя акцентує на самооцінці рівня забезпечення благами.

Розвиток людських ресурсів є актуальною дослідницькою категорією в менеджменті в контексті управління персоналом. Управління розвитком людських ресурсів передбачає створення умов для вільного самовизначення, самореалізації кожної людини, самостійного вибору шляхів свого руху в соціальній структурі і соціальному просторі суспільства [1, с. 415].

Коли поняття «розвиток людських ресурсів» скеровує до рівня підприємств та організацій, вимір людського розвитку спрямовує до вивчення середовища можливостей людини й розширення

варіантів її вибору на вищих інституційних рівнях. Як пише В. Шишкін, будь-яка стратегія розвитку поєднує декілька цілей (прискорення економічного зростання, зменшення абсолютної бідності та запобігання подальшому погіршенню стану природного середовища), а орієнтація на пріоритет людського розвитку передбачає кластеризацію зазначених цілей навколо центральної мети – розширення можливостей людей [23, с. 8].

Можна узагальнити, що перевагою дослідження мобільності у вимірі концепції людського розвитку є її всеохоплюючий характер. Річ у тім, що наслідки впливу мобільності можна визначати не лише за різними напрямками, але й на різних рівнях – особистості чи соціуму (територіальної громади, регіону, держави, світу). Категорія людського розвитку дозволяє охопити різні напрями, рівні формування і реалізації мобільності.

Поняття «людський розвиток» набуло широкого використання не лише в наукових дослідженнях, але й на практиці. У теоретичному плані з погляду особистісної парадигми людський розвиток розглядається як позитивна зміна сутнісних сил, накопичення і реалізації творчого потенціалу людини. Як зазначає А. Гальчинський, ідеться про антропосоціоцентристську визначеність моделі економічного розвитку, в якій функцію енергетичного начала перебирає на себе людина, творча особистість, її нескінченне прагнення до нового, яке породжується генетикою людини, відображає її сутнісне визначення [3, с. 5]. У результаті протиставлення цінності людини цілям економічного зростання виникла концептуальна ідея людського розвитку, який ученими інтерпретується по-різному (табл. 2). Переважно його розглядають як процес зростання людських можливостей, розширення людської свободи шляхом збільшення варіантів вибору [13, с. 7]. Тобто в основу людського розвитку закладається право вибору, що є однією з важливих властивостей мобільності.

Таблиця 2

Наукові дискусії щодо дефініції людського розвитку

№ з/п	Автор/Джерело	Дефініція людського розвитку	Ключові слова
1	ПРООН – перші доповіді [22, с. 153]	Процес розширення можливостей вибору для людини	Можливості, вибір
2	ПРООН – останні доповіді [7, с. 14]	Процес розширення можливостей людей жити довгим, здоровим і творчим життям, а також вирішувати інші завдання, які, на їхню думку, мають для них значення, активно брати участь у забезпеченні справедливості та сталого розвитку на нашій спільній планеті	Можливості, життя, справедливість, сталий розвиток
3	Е. Лібанова [12, с. 8]	Розвиток, що має на меті турботу про людину, прагнення розширити можливості її вибору жити повноцінним життям в умовах свободи та поваги її гідності	Можливості, турбота вибір, свобода, повага
4	С. Решмідлова, І. Клімчук [18, с. 71]	Безперервний процес розширення можливостей вибору, які постійно змінюються	Можливості, вибір, зміна
5	Г. Крушніцька [10, с. 41-42]	Процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості	Можливості, свобода, права, повага
6	І. Кочума [9, с. 9].	Удосконалення можливостей людини, її здібностей і шансів досягати поставленої мети та виконувати значущі для неї завдання	Можливості, здібності, шанси, мета

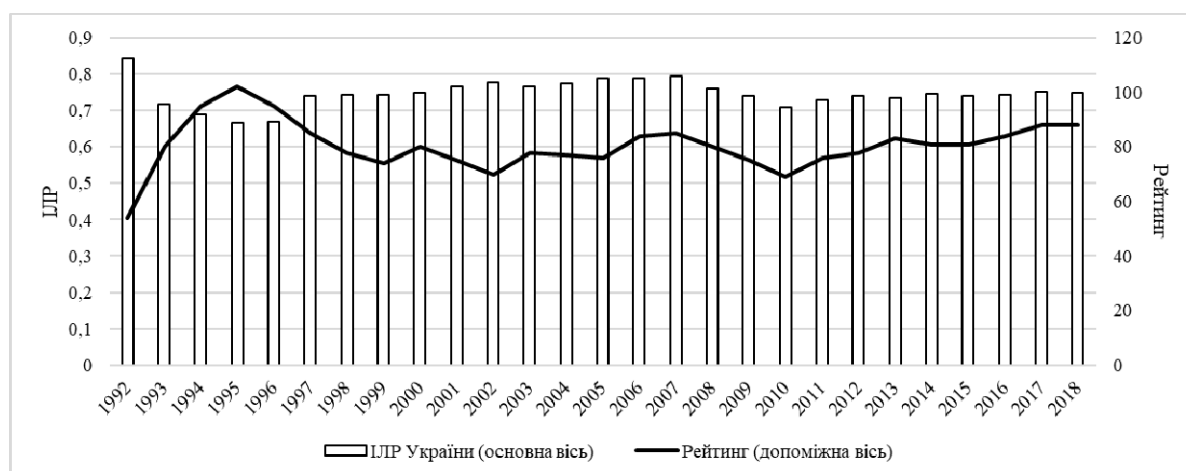
№ з/п	Автор/Джерело	Дефініція людського розвитку	Ключові слова
7	М. Макоцьоба [15, с. 6]	Процес розширення можливостей і вдосконалення якостей людей, який надає їм більше свободи й підвищує відповідальність їхнього вибору, створює більше варіантів для вираженого вибору мети і способу життєдіяльності, яким людина надає перевагу	Можливості, якості, свобода, відповідальність вибору, варіативність
8	І. Герасименко [4, с. 124]	Розвиток, орієнтований на цілі можливості прожити довге і здорове життя, отримати належну освіту та підтримувати гідний рівень життя, що відповідає стандартам суспільства	Можливості, тривалість і гідний рівень життя, освіта
9	Г. Гузенко [6, с. 38]	Розвиток, що обґрунтовує можливості розвитку людини – мети суспільства	Людина, суспільство, мета
10	К. Губін [5, с. 68]	Довгостроковий процес, який пролонгований у часі і залежить від минулого та перспектив на майбутнє	Процес, минуле, перспектива
11	Н. Томчук [21, с. 101]	Система відносин, якими визначається процес постійного зростання можливості особистості за умов оптимального економічного забезпечення зростаючих потреб життєдіяльності, а також підтримання тривалого, здорового і творчо активного життя, високого загального рівня освіти, передусім професійної	Можливості, потреби, життя, освіта
12	Л. Безтелесна [2, с. 40]	Економічна категорія, що ілюструє процес формування умов і здійснення людьми вибору з можливостей для реалізації їх людського потенціалу, що розширюються	Умови, вибір, можливості, потенціал
13	О. Макарова [14, с. 412]	Філософія, яка ставить людину у центр процесу розвитку	Філософія, людина

Джерело: побудовано авторами за даними [2; 4-7; 9; 10; 12; 14; 15; 18; 21; 22].

Відомо, що вимірювання людського розвитку здійснюється на рівні ООН відповідно до інтегральної оцінки тривалості життя, освіти і ВНД на душу населення. Починаючи з 1990 р. експерти Програми розвитку цієї організації (ПРООН) готують щорічні доповіді з представленням Індексу людського розвитку (ІЛР, до 2010 р. – Індексу розвитку людського потенціалу). Саме ПРООН відіграє величезну роль у популяризації концепції людського розвитку, проголосивши у першому звіті, що справжнім багатством народів є люди [24, с. 10].

В аналітичних інтерпретаціях ІЛР подаються коефіцієнти диференціації соціально-економічного розвитку, що демонструють розриви між різними країнами за показниками. За їх допомогою можна визначати ризики трансформації високої мобільності у міграцію з подальшими втратами для країн походження.

Для України за період незалежності рейтинг за ІЛР коливався в межах 54-102-го місця в світі (рис. 1). Періоди спаду спостерігались у 2000-2002 і 2007-2010 рр. Упродовж 2015-2018 рр. спостерігається помірна динаміка людського розвитку в Україні. Однак проблемним аспектом є інше: тоді як за показником середньої та очікуваної кількості років навчання Україна наближається до показників країн-членів ОЕСР, то за очікуваною тривалістю життя при народженні Україна поступається середньому показнику групи «high human development» на 4 роки, а групи «very high human development» – на понад 7 років, країн-членів ОЕСР – на понад 8 років. Найбільше дисонує з середньогруповим значенням «high human development» показник України ВНД на душу населення. Негативною є його динаміка. За показником ВНД на душу населення Україна є ближчою до групи «medium human development».

Рис. 1. Динаміка індексу людського розвитку України у 1992-2018 рр.

Джерело: узагальнено авторами за даними щорічних звітів ПРООН.

Негативні економічні детермінації людського розвитку в Україні активізують мобільні процеси, що

підтверджує міграційна ситуація. Економіка країни стає міграційно залежною, що формує численні

ризика соціально-економічного й політичного характеру. Для їх нівелювання необхідним є розроблення концептуальних засад політики людського розвитку в умовах високомобільного суспільства. Її слід розглядати як комплекс заходів, спрямованих на формування сприятливого внутрішнього середовища життєдіяльності людини з дотриманням прав і свобод вибору і пересування, збереження можливостей повернення та захисту громадянина незалежно від місця перебування.

В Україні державна політика людського розвитку (щобільше, враховуючи високі мобільні ознаки населення) практично відсутня. Причиною цьому є періодичні політичні кризи та низький рівень управлінської культури органів державної влади. Формування і реалізація державної політики людського розвитку потребує системності та послідовності зі синергією заходів демографічної, освітньої політики, політики у сфері охорони здоров'я, зайнятості і соціального захисту.

Для формування політики людського розвитку в умовах високомобільного суспільства має бути розроблено відповідна концепція як комплексний довгостроковий орієнтир країни, що є нормативно-правовим документом та окреслює цільові пріоритети покращення середовищних умов життєдіяльності суспільства з одночасним регулюванням практики і наслідків його мобільності. В основі концепції має бути регулювання простору потоків, у центрі яких залишається людина з її потребами, правом вибору і свободою пересування.

Концепція має поєднувати три блоки цілей.

1. Загальні положення захищеності, принципів регулювання переміщень, що розповсюджуються на всі категорії мобільних осіб: ціль – збереження суспільної єдності в умовах високої мобільності суспільства шляхом підвищення його духовно-інформаційної мобільності.

2. Внутрішня мобільність: цілі – забезпечення перерозподілу людського потенціалу згідно з особливостями регіонального розвитку; якісна інфраструктура внутрішніх переміщень для формування гнучкого реляційного простору людини (планування мобільності на рівні поселень, агломерацій, регіонів, країни, реверсна мобільність).

3. Зовнішня мобільність:

3.1. Вхідна: цілі – контроль поліетнічності, політика вибіркового мультикультуралізму; нове сприйняття мігранта як рушія і потенціал розвитку.

3.2. Вихідна: цілі – безпосередній та опосередкований вплив на реалізацію мобільності через покращення середовища людського розвитку.

На основі реалізації концепції в ідеологічному плані на рівні країни має бути сформована новітня парадигма людського розвитку високомобільного суспільства. Цей сценарій відображає далекоглядний підхід до стратегічного планування розвитку держави з орієнтиром на забезпечення сталого людського розвитку.

Висновки. Отже, визначення людського розвитку у вітчизняній науці є певним чином абстрактним, відірваним від реальності. Акцент на свободу вибору схиляється до думки про можливість хаосу, стихійного

перерозподілу людських ресурсів у гонитві за пошуком кращих умов використання людського потенціалу. Насправді концепція людського розвитку, виражена в теоретико-ідеологічних (філософія розвитку) і практичних (методика оцінювання) аспектах, заслуговує на всебічне використання разом з концепцією сталого розвитку. Водночас остання має дещо вищий вимір формування. Для України розгляд мобільності у вимірі людського розвитку є особливо актуальним. Практичне втілення на державному й регіональному рівнях концепції людського розвитку дасть змогу в процесі українських реформ формувати соціально-економічне та правове забезпечення здорового способу життя і довголіття, доступу до знання та ресурсів, необхідних для підтримання цивілізованих стандартів рівня життя, інших чинників творчого, продуктивного життя людини, розширення можливостей та підтримання почуття належності людини до суспільства [19, с. 47]. Усі ці аспекти є дуже важливими для українського суспільства.

Актуальність розгляду мобільності у вимірі концепції людського розвитку підтверджується популяризацією управлінських підходів у досягненні цілей людського розвитку. Це обумовлює актуальність дослідження політики людського розвитку, напрямів її реалізації з адаптацією до особливостей високомобільного суспільства.

Концепція державної політики людського розвитку України в умовах високомобільного суспільства – це складний ідеологічний норматив. Він окреслює не лише цільові пріоритети регулювання мобільності за різними напрямками, але й регламентує ідеологію розвитку українського суспільства в глобальному мобільному просторі. Глибинно така ідеологія зводиться до питань соціетальної єдності. Новий етап розвитку людства, ймовірно, вимагатиме мобільності державного управління, слідування його заходів за громадянином незалежно від місця перебування. Тому концептуальні обґрунтування політики людського розвитку високомобільного суспільства потрібні вже сьогодні, щоб попередити негативні наслідки в довгостроковій часовій перспективі та переорієнтуватись на нові виклики прогресивних змін.

У подальших дослідженнях авторами буде продовжено висвітлення концептуальної проблематики формування політики людського розвитку в Україні, враховуючи виклики мобільного суспільства.

Список використаних джерел

1. Бажан Л. І., Яблоков І. В. Концептуальні засади поведінкових наук як теорії людських ресурсів. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 21. С. 413-433.
2. Безтелесна Л. І. *Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в Україні: оцінка і перспективи*: монографія. Рівне: НУВГП, 2010. 361 с.
3. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4-17.

4. Герасименко І. В. Регіональні проблеми фінансування людського розвитку в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2010. Т. 2. № 3. С. 123-127.
5. Губін К. Г. Еволюція умов людського розвитку за різних систем формування доходів. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*: зб. наук. пр. 2011. № 3(6). С. 67-74.
6. Гузенко Г. М. Людський потенціал: сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: Економіка*. 2010. Вип. 10. С. 30-41.
7. *Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех* / ПРООН; пер. с англ. М.: Весь мир, 2011. 188 с.
8. Дrajниця С. А. Добробут населення України: проблеми та шляхи їх вирішення. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 303-309.
9. Кочума І. Ю. *Людський розвиток як чинник економічного зростання в Україні*: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. К., 2005. 22 с.
10. Крушницька Г. Б. Концепція людського капіталу і концепція людського розвитку: співвідношення понять. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 116. Ч. II. С. 40-43.
11. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. *Вимірювання якості життя в Україні*: аналіз. доп. К., 2013. 51 с.
12. *Людський розвиток в Україні: 2003 рік*: наук. аналіз. доп. / ред. Е. М. Лібанова. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України; Держкомстат України, 2004. 194 с.
13. *Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків*: монографія / ред. Е. М. Лібанова. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. 496 с.
14. *Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції*: монографія / ред. Е. М. Лібанова. У 2-х томах. Т. 2. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 436 с.
15. Макоцьоба М. В. *Прогрес у людському розвитку регіонів України: методологія вимірювання та механізм забезпечення*: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.07. К., 2012. 22 с.
16. Мандибура В. О. *Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання*. К.: Парламентське вид-во, 1998. 256 с.
17. Наумова М. А. Огляд сучасних методичних засад вимірювання якості життя. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 252-261.
18. Решміділова С. Л., Клімчук І. Г. Стан та тенденції людського розвитку в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2009. № 2(2). С. 71-75.
19. Семів Л. К. *Регіональна політика: людський вимір*: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 392 с.
20. Теслиук Р. Т. Зміст категорії «якість життя населення»: суспільно-географічний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 4. Географія і сучасність*: зб. наук. пр. 2003. Вип. 10. С. 263-270.
21. Томчук Н. В. Еволюція наукових поглядів на людський розвиток. *Економічна теорія*. 2005. № 3. С. 95-105.
22. Человеческий потенциал (из «Доклада о развитии человека за 1995 год»). *Общество и экономика*. 1996. № 5. С. 133-171.
23. Шишкін В. С. *Людський розвиток: оцінка та основні напрями підвищення його рівня*: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ, 2004. 23 с.
24. *Human Development Report 1990*. N. Y.: Oxford University Press, 1990. 116 p.

References

1. Bazhan, L. I., & Yablokov, I. V. (2016). Kontseptual'ni zasady povedinkovykh nauk yak teoriyi lyuds'kykh resursiv [Conceptual principles of behavioral sciences as the theory of human resources]. In *Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system [Economic and mathematical modeling of socio-economic systems]*: Vol. 21 (pp. 413-433). [in Ukrainian].
2. Beztelesna, L. I. (2010). *Upravlinnyia lyuds'kym rozvytkom ta yoho finansove zabezpechennia v Ukraini: otsinka i perspektyvy [Human development management and its financial support in Ukraine: assessment and prospects]*. Rivne: National University of Water Management and Environmental Sciences. [in Ukrainian].
3. Halchynskyy, A. (2012). Ekonomichnyy rozvytok: metodolohiya onovlenoyi paradyhmy [Economic development: a methodology of an updated paradigm]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5, 4-17. [in Ukrainian].
4. Herasyenko I. V. 2010. Rehional'ni problemy finansuvannya lyuds'koho rozvytku v Ukraini [Regional problems of financing human development in Ukraine]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – The mechanism of economic regulation*, 2(3), 123-127. [in Ukrainian].
5. Hubin, K. H. (2011). Evolyutsiya umov lyuds'koho rozvytku ta riznykh system formuvannya dokhodiv [Evolution of conditions of human development under different systems of income formation]. In *Visnyk Natsional'noyi yurydychnoyi akademiyi Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Ekonomichna teoriya ta pravo [Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryy. Series: Economic theory and law]*: Vol. 3(6). С. 67-74. [in Ukrainian].
6. Huzenko, H. M. (2010). Lyuds'kyu potentsial: sutnist' ta priorytetni napryamky rozvytku v Ukraini. In *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody: Ekonomika [Proceedings of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda: Economics]*: Vol. 10 (pp. 30-41). [in Ukrainian].

7. *Doklad o chelovecheskom razvitii 2011. Ustoychivoye razvitiye i ravenstvo vozmozhnostey: luchsheye budushcheye dlya vseh [Human Development Report 2011. Sustainable Development and Equality: A Better Future for All]* (2011). M.: The whole world. [in Russian].
8. Drazhnytsya, S. A. (2013). Dobrobut naselennya Ukrayiny: problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya [Welfare of the population of Ukraine: problems and ways to solve them]. *Universytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 2, 303-309. [in Ukrainian].
9. Kochuma, I. Yu. (2005). *Lyuds'kyy rozvytok yak chynnnyk ekonomichnoho zrostannya v Ukrayini [Human development as a factor of economic growth in Ukraine]*. (Ph.D. in Econ. Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
10. Krushnitska, H. B. (2013). Kontsepsiya lyuds'koho kapitalu i kontsepsiya lyuds'koho rozvytku: spivvidnoshennya ponyat' [The concept of human capital and the concept of human development: the ratio of concepts]. In *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn [Current issues of international relations]*: Vol. 116. P. II. (pp. 40-43). [in Ukrainian].
11. Libanova, E. M., Hladun, O. M., & Lisohor, L. S., et al. (2013). *Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukrayini [Measuring the quality of life in Ukraine]*: Analytical report. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Libanova, E. M. (Ed.) (2004). *Lyuds'kyy rozvytok v Ukrayini: 2003 rik [Human development in Ukraine: 2003]*: Scientific and analytical report. K.: M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine; State Statistics Committee of Ukraine. [in Ukrainian].
13. Libanova, E. M. (Ed.) (2010). *Lyuds'kyy rozvytok v Ukrayini: minimizatsiya sotsial'nykh ryzykiv [Human development in Ukraine: minimization of social risks]*. K.: M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine; State Statistics Committee of Ukraine. [in Ukrainian].
14. Libanova, E. M. (Ed.) (2012). *Lyuds'kyy rozvytok v Ukrayini: transformatsiya rivnya zhyttya ta rehional'ni dysproportsiyi [Human development in Ukraine: transformation of living standards and regional disparities]*: in 2 vols. Vol. 2. K.: M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
15. Makotsyoba, M. V. (2012). *Prohres u lyuds'komu rozvytku rehioniv Ukrayiny: metodolohiya vymiryuvannya ta mekhanizm zabezpechennya [Progress in human development of the regions of Ukraine: measurement methodology and support mechanism]*. (Ph.D. in Econ. Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
16. Mandybura, V. O. (1998). *Riven' zhyttya naselennya Ukrayiny ta problemy reformuvannya mekhanizmiv yoho rehulyuvannya [The standard of living of the population of Ukraine and the problems of reforming the mechanisms of its regulation]*. K.: Parliamentary publishing house. [in Ukrainian].
17. Naumova, M. A. (2016). Ohlyad suchasnykh metodychnykh zasad vymiryuvannya yakosti zhyttya [Review of modern methodological principles of measuring quality of life]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya – Economics and organization of management*, 3(23), 252-261. [in Ukrainian].
18. Reshmidilova, S. L., & Klimchuk, I. H. (2009). Stan ta tendentsiyi lyuds'koho rozvytku v Ukrayini [Status and trends of human development in Ukraine]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 2(2), 71-75. [in Ukrainian].
19. Semiv, L. K. (2004). *Rehional'na polityka: lyuds'kyy vymir [Regional policy: the human dimension]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
20. Teslyuk, R. T. (2003). Zmist katehoriyi «yakist' zhyttya naselennya»: suspil'no-heohrafichnyy aspekt. In *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 4: Heohrafiya i suchasnist' [Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 4: Geography and Modernity]*: Vol. 10 (pp. 263-270). [in Ukrainian].
21. Tomchuk, N. V. (2005). Evolyutsiya naukovykh pohlyadiv na lyuds'kyy rozvytok [Evolution of scientific views on human development]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 3, 95-105. [in Ukrainian].
22. Chelovecheskiy potentsial (iz «Doklada o razvitii cheloveka za 1995 god») [Human potential (from the 1995 Human Development Report)] (1996). *Obshchestvo i ekonomika – Society and economy*, 5, 133-171. [in Russian].
23. Shyshkin, V. S. (2004). *Lyuds'kyy rozvytok: otsinka ta osnovni napryamy pidvyshchennya yoho rivnya [Human development: assessment and main directions of improving its level]* (Ph.D. in Econ. Thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
24. *Human Development Report 1990*. (1990). N. Y.: Oxford University Press.

Надійшло 10.03.2020 р.